

ԳՐՈՒԱԳՆԵՐ ՍԱՍՆՈՅ ՅՈՒՇԵՐԷՍ

1912 Ապրիլ 12-ին երբ Հալէպէն մեկնեցայ ծննդավայրս Սասուն, արդէն Սիւրիոյ գարունն եկած անցած էր ու ծաղիկները խշկած էին, մինչդեռ Սասնոյ գարունն ուշ կու գայ. Ապրիլին հազիւ կը սկսին ձիւներն հալիլ և տակաւ առ տակաւ կ'երեւին գարնանարեր ծաղիկները, ինչպէս հոլածաղիկը, ասլանպուպիկ, մանուշակ, կակաչ, սէյսունն ու պէյպունը, որոնց տեսքն ու հոտը համակ կեանք կը սփռեն:

Նախ պէտք է խոստովանիլ որ 1908էն մինչեւ 1914 թուականներուն, օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակումով, ինչպէս ամէն կողմ, նոյնպէս ալ Սասնոյ մէջ խորհրդաւոր խաղաղութիւն մը կը տիրէր, այս պատճառաւ իսկ մասամբ դադրած էին այն զարհուրելի դէպքերն ու անցքերը, որոնք մեր մանկութեան օրերուն միշտ տեղի կ'ունենային հայ բնակչութեան դէմ, վայրագ քիւրտերու կողմանէ, և դժբախտաբար անպատիժ կը մնային: Այս տեսակէտով ամէնէն ուշագրաւ երեւոյթն այն էր որ քիւրտեր գինաթափ եղած էին, մինակ խանէր մը կը կապէին, ինչ որ երկրին ընդհանուր սովորութիւնն էր, և հայերն անգամ կը կրէին:

Հոս նպատակ չունիմ երկար ու մանրակրկիտ պատմական ընել Սասնոյ տըխուր անցեալին, այլ պիտի շատանամ միայն համառօտ կերպով ի յայտ բերել այն քաղցր տպաւորութիւնները՝ զորս ըմբռնեցինք մեր հոն անցուցած երեք ամսուան օդափոխութեան ընթացքին:

Գոմք, մեր գիւղը, որ իր հրաշալի դիրքով, ջրառատ աղբիւրներով, և արգաւանդ հողերով, Սասնոյ թագուհին կրնայ համարուիլ՝ կը գտնուի Հրէցվառի ստորոտը և կը պարունակէր աւելի քան 30 տուն

Հայ բնակիչ: Գիւղին անմիջապէս շուրջը կը տարածուէին ընդարձակ այգիներ, անհամար պտղատու ծառեր, դրախտանման հանդեր, ծառախիտ պուրակներ, և ծաղկալից խոտհոնձներ որոնք մեծ դիւրութիւններ կ'ընծայեն գիւղին տնտեսական զարգացումին և ապրուստին:

Գիւղին վերեւը բարձր և կոնածեւ սարահարթի մը վրայ շինուած է Ս. Մատին Առաքելոյ վանքը, ըստ տեղական աւանդութեան մը, Հոռմէն բերուած Ս. Պետրոս Առաքելի ծկոյթին անունով, որուն շինութեան թուականը թէեւ որոշապէս չի գիտցուիր, բայց աւանդութեամբ կը պատմուի թէ Ժ դարուն կառուցուած է, Գոմք գիւղացի մեծահամբաւ իշխանի մը կողմանէ, որուն աւանդական պատմութիւնը քանի մը տարի առաջ գրած էի արդէն «Հայաստանի կոչնակ» թերթին մէջ:

Այս հոյակապ մենաստանը՝ որ բովանդակ Սասնոյ անցեալին փառքն ու մեծութիւնը կը պատկերացնէր, դարերու հոլովման հետ, իր քաջարի վանահայրերովը, շատ մեծ և գնահատելի ծառայութիւններ մատուցած է Հայ ժողովուրդին, մանաւանդ վերջին մէկ դարու ժամանակամիջոցին, յորում ծայր տուող քաղաքական զարհուրելի վտանգներուն ու հայաջինջ զուլումներուն առջեւ կուրծք տալով գիտցած է արժեքներ իր դարաւոր գոյութիւնը:

1915-ի հայկական ընդհանուր տեղահանութեան և ջարդի սեւ օրերուն, դարձեալ այս վանքին մէջն էր որ Սասունցի խումբ մը կտրիճ հայեր, ինչպէս Մրտկա Շէրթօն, Գոմքտէրու Քէլլօ Աղճէն, Գոմք Կէնճօն Մուրտեան, Միծօ Միսաք և Բացի Դաւիթ (յայտնի դեղագործ Տիգրան Երէցեանի մեծ եղբայրը), վանահայր Տէր Ստեփան վարդապետ Պաղտասարեանի

հսկողութեան տակ, աւելի քան 10 հազար քիւրտ կատղած խուժանի մը դէմ ամբողջ մէկ ամիս քաջարար կռուելէ ետքը պարէնի և ռազմանիւթի նուազութեան պատճառաւ, մութ գիշերուան մը մէջ, թշնամիին անհամեմատ զօրութիւնը ճեղքելով թաւն դէպի Անտոք լեռը, ուր եւս 60 հազարի չափ ապաստանած անյոյս հայութեան մը հետ երեք ամիս լման կռուելով ամբողջովին սրախողխող ինկան առանց գերեզման իսկ ունենալու:

Մեր գիւղը հին ու պատմական է, ունի բազմաթիւ սրբավայրեր, հսկայ ապառաժներ և հանրկու խուչքարեր, որոնց իւրաքանչիւրն ունի իր առանձին նշանակութիւնն ու կրօնական ազդեցութիւնը հաւատաւոր Սասունցիի մտքին վրայ: Այս տեսակէտով նշանաւոր են վարդինանց, Ս. Փառասուն Մանուկի, Ս. Խաչի, Ս. Աստուածածնի և Ս. Հեղինէի սրբավայրերը, որոնց ուխտագնացութիւնները կրօնական մեծ հաւատքով, քիստաղով և պարով կը կատարէր ժողովուրդը ու կ'ուրախանայ:

Կան նաեւ կարգ մը նշանաւոր խոշոր ժայռեր և խուչքարեր, ինչպէս Խօսունքարը, Փեթակքարը, Բողքարը, Կօրծովքարը, Քարոռիքարը, Կիրամտիքարը, Փաւրաքարը, Պօլոքքարը և Ս. Թորոսի քարը, որոնք եւս ունին իրենց յատուկ նշանակութիւնն ու ազդեցութիւնը ժողովուրդի կրօնական զգացումներուն վրայ:

Հավկոնք գիւղին վերեւ հսկայ քարայր մը կայ, Գրոնիկ անունով, ուր 1915-ի ընդհանուր տեղահանութեան դժբախտ օրերուն հարիւրաւոր հայ բազմութիւն մը կ'ապաստանի, հայաջինջ արհաւիրքներէն զերծ մնալու սարսափով, և օրերով պաշարուած կը մնայ, սակայն դժբախտաբար պարէնի, ջուրի չգոյութեան և ծայր տուող համաճարակ հիւանդութեան պատճառաւ կը ստիպուին յանձնուիլ թշնամիին և ամէնքը սրախողխող կը ջարդուին: Այս սպանդանոցէն միայն երկու դժբախտ կիներ ողջ մնացած են, խնձորենց Մէյմօն և Մշգիւղի Ռիհան, որոնք այժմ կը գտնուին

Նուրն Հալէպ և ականատես վկաներն են Գրոնիկի մէջ գործուած անլուր խժոժուութեանց:

Վանահայր Տէր Ստեփան վարդապետը մտադրած էր նորոգել տալու վանքին խմելու ջուրը բերող ագոյքին փողրակները, որոնք ծայրէ ծայր հինցած ու կոտրտած վիճակի մը հասած ըլլալով, գրեթէ անգործածելի դարձած էին եւ վանքը ջուրի նեղութիւն ունէր: Այս նպատակին համար երբ Հայր Սուրբ Մուշ գնաց 1912-ի Մայիս 16-էն մինչեւ Յունիս 20 իր վերադարձին, փոխանորդաբար վանահայրութեան պաշտօնը ես վարեցի: Վանահայր Տ. Ստեփան վարդապետը թէեւ բարձր կրթութիւն մը տեսած չէր, բայց իբրեւ գործունեայ, փորձառու և անձնուէր վանական մը, վանքին խոգանացած հողերը իր անդուլ աշխատանքին շնորհիւ հասութեաբ կալուածներու վերածուած էին, ու վանքին ամբարները միշտ լիքն էին ցորենով և գինով: Վանահայրը որպէս խորհող մարդ, իր ուշադրութեան առարկայ ըրած էր նաեւ Խրժիքի ընդարձակ անտառը, որուն մինչեւ այն ժամանակ, միւրաթ (անտէր) ըլլալու հանգամանքէն օգտուելու ուզելով, կը ջանար իբրեւ վանքապատկան կալուած արձանագրել տալ Քապլըճոզի գալմագաւառքեան մօտ: Հայր Սուրբը այս վանաշէն ձեռնարկին մէջ կրցած էր յաջողիլ, շնորհիւ Քապլըճօզի հայասէր գալմագաւառքի, ու իր Մեօյիսին, որուն կ'անդամակցէին Տեառք Հազգօցի Դաւիթ Երէցեան, Տօնօ Կիրակոսեան և Քաջարենց Օհան վարդանեան ազգայինները ու քանի մը քիւրտ Աղաներ, որոնք եւս իրենց ջանքերը խնայած չէին վանքին անուան արձանագրել տալու Խրժիքի անտառը: Իրաց այս վիճակին մէջ, բարի վանահայրը հասած էր իր նպատակին ու նախադատ ատենը տուած էր իր նպատաւոր ֆէրվան, որով Խրժիքի անտառը կը պատկանէր վանքին և ոչ թէ Շիկօենց ու Պըտրիենց քիւրտ աշխրեքներուն՝ որոնք եւս կ'ուզէին տէր դառնալ այս նշանաւոր ու ընդարձակ անտառին:

Ստեփան վարդապետի բացակայութեան օրերուն էր, երբ Մշգիւղի դպրոցին ուսուցիչը Պր. Արամ Երէցեան նամակով մը ամառներ ըննութեանց կը հրաւիրէր զմեզ և կ'որոշէնք երթալ: Յունիսի գեղեցիկ օրերէն մէկն էր, յորում Հազգօցի Պրն. Սիմոն Գնդունիի հետ մեկնեցանք վանքէն դէպի Մշգիւղ, որուն հետաւորութիւնը թէև մէկ ժամ հազիւ կայ, բայց այնքան զուարճալի ճամբորդութիւն մըն է որ կ'արժէ յիշել գոնէ մեր հանդիպած գլխաւոր վայրերը:

Առտուան ժամը ութին հասանք Տանձիկ, Պալլօնց սովորական զօգանաւայրը, ուր մէկ ժամու չափ կանգ առնելով հիւրասիրուեցանք պէտրօններէն (ոչխար կթող կիներ), որոնք իրրեւ ալըատ, մեզի հրամացողին սեր, կարագ, և կուտթան ցորենի բաղարջով: Անկէ անցանք Փարօնիկ, ուր կը գտնուի Ս. Էկորի (Յակորի) անուան նուիրուած մշտահոս աղբիւր մը, որուն ջուրը գաղջ է և կապոյտհազի դեղ: Փարօնիկէն գացինք Մշգիւղ և ահա մեզ կը դիմաւորեն Սրբ. Տ. Գասպար քահանան, Մրտկա Շէրրօն, Պր. Արամ Երէցեան ու խառնիճաղանճ բազմութիւն մը, որուն հետեւելով կը մտնենք Իշխան Շէրրօնի տունը, ուր կը հիւրասիրուինք մեր արժանիքէն վեր մեծարանքներով:

Մրտկա Շէրրօյին մասին որքան ալ մեծ գովասանքով խօսիմ դարձեալ քիչ է, որովհետեւ ան եօթը թաղ գաւառի ճրագն էր, եթէ ըսեմ չափազանցած չեմ ըլլար: Անիկա Մրտկա տան հին ու նշանաւոր գերդաստանին արժանաւոր զաւակն ըլլալով, վերջին կէս դարու շրջանին իր ցոյց տուած ազգասիրական գործունէութիւնները ամբողջ Սասնոյ պատմութեան մէջ կարեւոր տեղ մը կը զբաւեն: Մրտկա Շէրրօն իրրեւ քաջ և ինքնաբոյս զիւա նազէտ մը, թէ կառավարական և թէ աշխրհական կնճռոտ խնդիրներու մէջ, իր որոշ կշիռն ունէր և ի պահանջել հարկին աշխրհներու դէմ կոռուելու սպառնալիք ընելով, կը հեռանար խորհրդակցական հաւաքոյթներէն:

Անգամ մը Խըյանց մեծ աշխրհապետ, Հաճի Քէլէշ աղան, երբ սպառնալից խօսքերով լուր կը զրկէ Շէրրօյին որպէս զի իրենց խափիրոտքեան յետեւալ տուրքերը վճարեն. ան սա կտրուկ եւ լակոնական ոճով կը պատասխանէ. «Մեր պապերուն պատնէշները դեռ կանգուն կը մնան Հոսների սարը» այսինքն, ինչպէս որ իրենց պապերը կոռուելով ապրեւ են, իրենք ալ կոռուելու պատրաստ են, և այս կերպով կը մերժէ տալ խափիրոտքեան տուրքը: Այս յանդուգն պատասխանին վրայ, Քէլէշ աղան ոչ միայն կը հրաժարի խափիրոտքեան տուրքէն, այլ կը սկսի մեղմանալ և կ'աշխատի շահիլ Շէրրօյի սուղ բարեկամութիւնը:

Այսուամենայնիւ, իմ ուշադրութիւնս զբաւող աւելի անոր սէգ ու ծանր կեցութեամբն էր, իր հրամայական շեշտն ու ազնուական ձեւերը, մանաւանդ իր հագած տարագը, որ միայն իր դասակարգի իշխաններուն վերապահուած էր: Միջակ պոժ մը ունէր, հազիւ յիսուն տարեկան, սպիտակ մորթով, սեւ խոշոր աչքերով, կլորածեւ ու գեղանի դէմքով: Կարելի եղածին չափ վայելչօրէն կը հագնէր: Գլուխը կը դնէր Սասնոյ յատուկ գդակը, շրջանակուած սեւ ու կարմիր փռշիւղներու հիւսուածքով մը, որուն սեւ ու կարմիր թելերով ոլորուած պոչիկը կը կախուէին ճակտին ու քունքերուն վրայէն: Կը հագնէր սեւ պոչոկ բանուած ապայ մը, որուն մագերը եռանկիւնածեւ ծայրերով կը վերջանային և սրմայով բանուած էր, անոր տակէն ճերմակ շիւթեր շապիկ մը, որ մինչեւ ծունկերը կ'իջնէին և երբեմն ալ նախշուն շարժար մը որ Պոհթանի աղաներուն յատուկ էր: Մէջքը՝ որ կուրծքին հաւասար թանձրութիւն ունէր, թեթեւակի գսպուած էր երկու երեք անգամ ինքնիրվրայ դարձած պարսկական ընտիր շարով մը, որուն աջ կողմին վրայ կապուած էր միշտ ճերմակ կոթով խանէր մը:

Մշգիւղի վարժարանը որ հազիւ երեք տարուան կեանք մը ունէր և տեղական

աղքատիկ միջոցներով կը կառավարուէր, շնորհիւ ուսուցիչ Պրն. Ա. Երէցեանի իրական կարողութեան և անվկանդ աշխատութեան, բաւական գոհացուցիչ վիճակի մէջ գտանք աշակերտներու ուսման կարողութիւնը, մանաւանդ իր ներքին կարգապահութեամբ ամէն գնահատութեան արժանի էր: Այս վարժարանը կը յաճախէին աւելի քան 100 երկսեռ ուսանողներ, որոնց մէկ մասը մերձակայ գիւղերէն կու գային, ուսում առնելու մեծ փափաքով: Սմալերջի ըննութեան ներկայ էին Դաւիթը իշխանը Արուշ, Թարգայ իշխանը Խաչօն, Խնձորեց իշխանը Մեւրդն, Ջրմենց իշխանը Լախոն և բազմաթիւ ծնողներ, որոնք իրենց ճօթերուն կարգալը տեսնելով շատ ուրախացան, ու ըննութիւններէն վերջ պար ու կովկես սկսաւ եկեղեցւոյ շուրջը տարածուող հինաւորեց կաղնիներու վեհերոտ ստուերներուն տակ:

Այն իրիկուն մենք վերադարձանք վանք, յաջորդ առաւօտ երիտասարդ միաբաններուն հետ երթալու համար Հռեցվարի սարը որ մեր գիւղացիներուն սովորական քաղաքաւայրն է: Զօգան կ'ըսուին այն բարձր ու օդաւէտ լեռները, ուր ամառ ժամանակ Սասունցի հիւղակներու տակ բնակութիւն կը հաստատէր իր հօտերն ու նախիրները տաքէն զերծ պահելու համար: Ամէն տարի երբ տօթագին ամառը կու գար, Սասունցի կը բարձրանար լեռներու օդասուն և խոտաւէտ գագաթները, հոն կ'ապրէր ամբան երեք ամիսներուն, և կը պատրաստէր իր ձմրան թացանը, ինչպէս իւղը, պանիրը, ժածիկը, բազկիթան և Դոմաստը:

Մէկ ժամէն հասանք Խաջան աղբիւրը, որուն բոլորտիքը քովէքով երեք կարգի վրայ կանգնած էին քսանէ աւելի սրածայր հիւղակներ, որոնք ծածկուած էին գագով և պացախով, ասոնք մեր գիւղացիներուն հիւղակներն էին: Կէս օր էր, և ոչխարները պեր եկած էին, բոլոր կիներն ու աղջիկները գործի վրայ ու շարժման մէջ էին՝ ոչխարները կթելու: Տղամարդ զրեթէ չկար հիւղակներու մէջ, հազիւ մի

քանի հովիւներ, որոնք կը պարապէին ոչխարներուն աղ տալու: Շարաթը մէկ անգամ առ նուազն, ոչխարներուն աղ կը կերցնեն, որով թէ՛ առատ կաթ կու տան և թէ՛ լաւ ճարպ կը կապեն: Առաջին հիւղակին առջեւ կանգ առինք և նստանք քարէ շինուած սաքուններու վրայ, իսկ պերուրը յարգանքով մեզ բարեւելէ ետքը, փայտէ ջոկիկի մը մէջ լեցուն թան հրամացուց մեզի, պաղ ու շատ համեղ: Թանը կը պատրաստուի ջուրով մէկտեղ խնոցին մէջ հարուած մածունէն, որուն վրայի կարագը առնուած է մեծ մասով: Գիւղական ընտիր սովորութիւն մըն է որ հիւրերուն միշտ ջուրի տեղ թան կը հրամացնեն: Կարգաւ կ'այցելենք միւս հիւղակները և պերուրները մեզ կը պատուեն, հրամցնելով կաթ, սեր, կարագ և ասոնցմէ պատրաստուած ուրիշ համեղ կերակուրներ: Ճաշկիթ էր, քիչ մը հանգստանալէ ետքը կը բարձրանանք դէպի վերերը, մինչեւ Սնկթորի քիթը, ուրկէ կը տեսնուին Տաւրերիկը, Խիւանքը, Սլիվանի և Պէշերիկի դաշտերը իրենց հրապուրիչ տեսարաններով: Անկէ կ'անցնինք ժայռերու քարակարկառ դէզերը և կը բարձրանանք Ս. Հեղինէի սրբավայրին գագաթը, ուրտեղէն հրճուանքով կը դիտենք Սասնոյ միջնաբերդը, Ծովասարն ու Սարէ-Սիւթէի բարձունքը: Իսկ դէպի հիւսիսային արեւելքը դիտելով կը տեսնենք Անտոքը, Սխտորքարը, Կէփին և Փռփռո քարը, որոնք հեռուն... մշուշներու մէջէն հազիւ կը նշմարուին:

Մեր մէջ կային նաեւ տաւկալձեւեր և փողհարներ, որոնք շարունակ կ'երգէին, և տեղտեղ ալ պաղորակ աղբիւրներու վրայ, տաքարին և զուարթ երիտասարդները տեղական պար ու կովկես կը սարքէին: Ինչ հիանալի վայրեր, որոնց գեղեցկութիւնն ու քաղցրութիւնները այնքան տպաւորիչ են, որ երկար տարիներ անցած են, և տակաւին թարմ կը մնան յուշերուս մէջ և երբեք պիտի չմոռնամ զանոնք: Միթէ տեղը չէ՞ որ ես ալ Արտաշէսին հետ իր վերջին բաղձանքը կրկնեմ:

«Ո՛ր տայր ինձ գծուի ծխանի
Եւ զառաւօտն հաւասարդի,
Զվագելն եղանց և զվագելն եղջերուաց,
Մեք փող հարուաք և թմբկի հարկանէաք»:

Օրը կը տարածամէր և մենք տակաւին
լեռներուն վրան էինք: Մտադրած էինք
գիշերը հոն անցընել, բայց խնդիր էր թէ
ուր պիտի պառկէինք, որովհետեւ օդը շատ
զով էր և զօգանարնակները իրենց բաւե-
լու չափ անկողիններ ունէին, իսկ հիւ-
րասէր պերւորները կը ստիպէին զմեզ որ
իրենց հիւր մնայինք, և վերջապէս մնա-
լու որոշում կու տանք: յաջորդ առտուան
բոլոր մակըրդոցներու սերերը մեր խում-
բին յատկացուելու կատակներով:

Զօգանի այն գիշերուան տեղի ունեցած
խրախճանութիւնը չափ ու սահման չու-
նէր, հիւրակներու ամբողջ բազմութիւնը
ոտքի վրայ էր, և հայրենի պար ու կո-
վեւո կը խաղար, իսկ տանկայիժներն ու
փողհարները այնքան ոգեւորուած էին որ

կարծես բովանդակ սարը կը թնդար իրենց
ոտքերուն տակ՝ հայրենի երգի ձայնին:

«Լուսնակն յետ սարուն ոլոր,
Ինչ խորտակ ինչ բոլոր,
Մէկ արեգակն երկու շող,
Եարուկ պագէ էվլեմ թող»:

Այսպէս, Սասունցին իբրեւ լեռնակե-
ցիկ ժողովուրդ մը, դարերէ ի վեր ամուր
կառչած իր սրբազան հայրենիքին ու
բարձրաբերձ լեռներուն, կ'ապրէր մաքուր
ու երջանիկ կեանք մը, սակայն զժբախ-
տաբար վերջին կէս դարու շրջանին տի-
րող քաղաքական անլուր խժգոնութիւններն
ու մանաւանդ աշխարհաւեր պատերազմին
յաջորդող զոհիսային տեղահանութիւնները
վրայ հասնելով՝ քարուքանդ ըրին մեր սրբ-
բութիւնները և այսօր վերապրող Սասուն-
ցին ալ իր կարգին օտար երկիրներու մէջ
ցիրուցան ըլլալով՝ կորսնցուցած է իր հայ-
րենի քաղցր յիշատակներն ու կենսունա-
կութիւնը:

Հալէպ

ՄԿՐՏԻՉ ՔԷՅ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԷ ՀՈՌՈՄԵՐԷՆ

Դուրեան Մատենադարան անուան տակ Երուսաղէմի վանուց տպարանէն յաջորդաբար
հրատարակուած հատորներէն երկրորդը որ Հայ Մատենադարանի Պատմութիւնն է յոյժ շա-
հագրգռական և գեղեցիկ աշխատութիւն մ'է սեղմ ու կուռ ոճով և կարեւոր ուսումնասիրու-
թիւններով:

Այս հատորին մէջ Ագաթանգեղոսի յատկացուած բաժնին սկիզբը (էջ 446) ողբացեալ հեղինա-
կը մէջ կը բերէ Ագաթանգեղոսի իր անձին իսկ համար ըրած վկայութիւնը հետեւեալ կերպով.
«Էր ի քաղաքէ ի մեծն Հռովմայ և վարժեալ հայրենի արուեստիւ Հայերէն և Յունարէն
ուսեալ դպրութիւն»:

Հոս Հայերէն բառը առաջին անգամ տարօրինակ թուեցաւ քանի որ Գ. դարուն վերջերը
Հայերէն դպրութիւն գոյութիւն չունէր: Եւ արդարեւ յետ քննութեան տեսնուեցաւ որ այդ
բառը պէտք է ըլլայ Հռոմերէն:

Վենետիկի վանքին տպագրութիւնը որ Բարեղի Արքունի Գրատան մէջ սահմանա-
ւոր ընտրեալ գոյն օրինակին վրայէն կատարուած է, Ագաթանգեղոսի նոյն վկայութիւնը կը յիշա-
տակէ այսպէս (յառաջաբան Ագաթանգեղոսի էջ 15) «արդ հրաման հասեալ առ իս ոմն Ագա-
թանգեղոս, որ ի քաղաքէ ի մեծն Հռովմայ և վարժեալ հայրենի արուեստիւ Հռոմերէն և Յու-
նարէն ուսեալ դպրութիւն»:

Ուրեմն Ագաթանգեղոսի ուսած դպրութիւններն են Հռոմերէն և Յունարէն. Հայերէնի խօսք
չկայ և Հայերէն բառը սխալ մ'է որ պէտք է ուղղուի վերածուելով Հռոմերէնի¹:

Հելուան

ՈՍԿԱՆ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ

1. Սոյն գիտողութիւնն հրատարակած ատեն թերեւ աւելորդ չըլլայ մեր կողմէն նկատել թէ Պ. Ռ. Մար-
տիկեանի իրաւամբ սրբագրածը այնքան տարրական սխալ մ'է՝ որ տպագրութեան ժամանակ սպրդած ըլլալու
է, որով ոչ մէկ կերպով վերագրելի բանիւն հեղինակին:

ԾԱՆ. ԽՄԲ.

ԱՐԱՐՁՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՓՐԿԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ԴԷՍ ՍԱՂԻՄԵԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՄԸ ՍԱՅԹԱՔՈՒՄՆԵՐԸ

ԲԱԶՄԱՎԷՊԻ ընթերցողները գուցէ յի-
շեն ազգու և արդարացի դիտողութիւնը
անցեալ 1935 Յունիսի թիւով՝ Հ. Ե. Փէ-
չիկեանի կողմէն, ի պատասխան Սիոնի¹
մէջ երեւցած երկու յօդուածներու, որոնց
մէջ այլափոխուած էին արարչութեան և
փրկագործութեան խորհուրդները յոյժ
անտեղի ու մոլորական մեկնութիւններով:
Յօդուածագիրը զայրանալով եղած դի-
տողութեան վրայ՝ ոչ միայն կը պնդէր
յամառութեամբ իր համոզումները ու կը
հեզնէր ընդդիմադիրը՝ որպէս անկարող կրօ-
նի բարձր խելիքներուն քափանցելու և տը-
ղայական հռետորաբանի միայն հարուստ,
սոյլ և կը յայտարարէր՝ ի միջի այլոց.
«Մենք ԿԸ ԴՈՂԱՆՔ ՄԵՐ ՈՒՂԱՓԱՌՈՒ-
ԹԵԱՆ ՎՐԱՅ (ընդգծումը իրմէ), մեր տու-
ղերուն նպատակն էր, և է, ոչ թէ դաւանանք
բանաձեւել, այլ արդէն կոյսմիկ իմաստին
քափանցելու համար քացատրութիւն մշա-
կել»:² — Ահա՛ բանաձեւ մը երեւութա-
պէս անմեղուկ և անմեղադրելի, որուն
ներքին իմաստը սակայն ուրիշ բան չէ՝
եթէ ոչ վերահաստատութիւն հրապարակ
նետուած այլանդակութիւններուն, ինչպէս
պիտի տեսնենք յաջորդաբար: Ժամանա-
կէ մը ի վեր մենք վարժած ըլլալով կար-
գալ հայ թերթերու մէջ ազատական ու
կրօնամեծ ըմբռնումներ, սովոր էինք ար-
գահատելի անգիտութեանց արդիւնք հա-
մարել զանոնք ու անցնիլ: Իսկ եթէ այս
առթիւ կը հարկադրուինք լսեցնել մեր

ձայնը՝ ի սէր ճշմարտութեան, նկատի
ունինք խեղաթիւրուած հարցերուն գե-
րակշիռ ծանրութիւնը և եկեղեցականի
հանգամանքը այդ տողերը ստորագրողին:
Վասնզի նման հաւատաւորացութիւններ, երբ
զան մանաւանդ կրօնի պաշտօնեայ ճանչ-
ցուածի մը զրջէն, անհետեւանք չեն մնար
զժբախտաբար, « իբրեւ քաղցկեղ ճարակ
գտանեն », կը խորացնեն միամիտներու
գայթակղութիւնը՝ յօգս ցնդեցնելով անոնց
բարի հաւատքը, ու կը փութացնեն շատե-
րու վազքը դէպ ի անկրօնութիւն:

Նպատակնիս վէճի դուռ բանալ չէ, ինչ-
պէս ինք պիտի ուզէ նկատել, այլ մէջ
բերել ու նոր պարզուտէ մը անցընել իր
մոլոր ու յանդուգն յայտարարութիւննե-
րը, ցոյց տալու համար թէ անոնք կրնան
հաշտուիլ ուղղափառութեան վրայ դադար-
դի մը հաւատքին հետ:

Կարդանք նախ քանի մը նմոյշներ՝ իբր
ազգանշան իր գաղափարներուն: «Հաւա-
գոյքի ընթացքին քացատրութեան միակ բա-
նային է Մարդկութիւնը. Գրիստոսի մարդ-
կային մարմնին վերացումն ա՛յ տիեզերքի
վախճանին, այսինքն ամեն նիւթական բա-
նարու վախճանին՝ իրական օրինակն է և
ապացոյցը... Աստուած Հայրը՝ Գրիստոսով
նոր եակ մը դրկեց աշխարհ. այդ եակը հա-
ղորդուեցաւ մարդոց հետ և նոր մարդիկ
ստեղծեց հին մարդերէ... Մարմինը ստեղ-

1. Պաշտօնաթերթ Երուսաղէմի հայ Պատրիարքու-
թեան, 1935, թիւ 1, էջ 7, թիւ 5, էջ 140, Տերան ՎՐԴ.
Ն. ստորագրութեամբ:

2. Անդ, թիւ 10, էջ 321.

ԲԱԶՄԱՎԷՊ ԹՈՒՆՈՒԱՐ-ՓԵՏՐՈՒԱՐ 1936